

Зоран Калев

РЕЧТА НА АНГЕЛА ГОСПОДЕН В СЪД. 6:11-16

The author is a doctoral candidate in the Department of Biblical Theology at the Faculty of Theology of Sofia University. E-mail: zkalev@theo.uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0000-0003-2763-7637>.

Abstract: Zoran Kalev, *The Speech of the Angel of the Lord in Judges 6:11-16*.

The aim of this article is to comment on the genre issues concerning the unit in Judges 6:11-16 by examining how the speech of the Angel of the Lord may or may not reflect an older source of material about the savior Gideon and the Exodus from Egypt.

Keywords: *Biblical Studies, Judges, Old Testament, Orthodox Theology*

Някои събития от историята на Израил, описани в Книга Съдии

В своето изследване на Книга Съдии, Б. Пиперов повествува за това, че хронистите от древността навярно са отразявали подвизите на именити племенни вождове/лидери преди последните да са получили каноничното богословско признание, че имат отношение към избавянето на целия Израил¹. Според Б. Пиперов, трябва да се прави разлика между жанра на житейски биографии и окончателното съчиняване на всеки разказ в Съдии². Засвидетелстваните Божии дела в историите за съдиите онагледяват теократична концепция; личбите със спасение са явени във връзка със станалото в предишни времена, самосъзнанието за народност и за отдаване на цялостна благодарност и вярност към Господа е това, което дефинира развитието на конфликтите в книгата³. Фабулата със седем редуващи се етапа на идолослужение, наказание и спасение е отличителна за нея (съотв. Съд. 3:7, 12;

¹ Пиперов Б. *Съдии Израилеви. Исагогическо изследване*, ГДА 13 1963-64 [Piperov, B., *The Judges of Israel: An Isagogical Study. Yearbook of the Theological Academy (GDA), Vol. 13, 1963-64 (in Bulg.)*], 208-210.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

4:1; 6:1; 8:33; 10:6; 13:1). Е. Трайчев характеризира основните сюжетни елементи в разказите за съдиите – повторения на отстъпничество и покаяния на целия народ. Тези покаяния образуват „вътрешната ритмичност на текстуалните единици“. При обръщането към Бога за помощ, всяко поколение е представено като преживяващо отново онова, на което предците от времето на Мойсей са били свидетели. Местният сепаратизъм (до II в. пр. Хр.) е историческата реалност за Израилевите племена, но самото служение на харизматични личности е независимо от нея⁴.

Описанието на съдийския институт в ранен етап на усядането в Ханаанската земя е отличително за Девтерономичната книжовна школа, сочена за единния извор, към който принадлежат книгите Второзаконие– Съдии⁵. Хипотезата за Девтерономична редакция на записването на традициите на племената е обсъждана вече от Е. Трайчев⁶ и И. Найденов⁷. Може да се направи изводът, че записването на историята на Израил е с педагогическа цел.

Появяването на „вестителя“ (מַלְאכִי) при Ветил (Съд. 2:1-5) слага край на времето на общонародна вяроност и неговото осъдително пророческо слово припомня разказа за Изхода от Египет познат от Петокнижните текстове. Езикът от Съд. 6:7-10 отговаря на темата за преживяното от поколението на странстването в пустинята. Девтерономичната редакторска дейност проличава от изречението „Господ изпрати пророк“ (וַיִּלְשֹׁךְ יְהוָה אִישׁ נְבִיא) в Съд. 6:8, което е единствено-

⁴ Трайчев Е. *История на епохата на Новия Завет*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2012 [Traychev, E., *History of the New Testament Era*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2012 (in Bulg.)], 31-34.

⁵ Съществуването на Девтерономична книжовна школа е нещо, което М. Noth възприема в своето изследване на Историческите книги Исус Навин– Съдии, (озглавявано *Überlieferungsgeschichtliche Studien*), ползвайки критическия подход на изолиране на текстуалните източници. За детайлно разискване на проблема за авторството на Книга Съдии спрямо „последната фаза на написване на Петокнижието“ заедно със заключенията на М. Noth, виж O'Brien M. A. "Judges and Deuteronomistic History". - in: McKenzie S. L. and M. Patrick Graham. *The History of Israel's Traditions. The Heritage of Martin Noth*, Sheffield Academic. Press 1994), 240-250.

⁶ Трайчев Е. *Библейско богословие*. София 2020 [Traychev, E., *Biblical Theology*. Sofia, 2020 (in Bulg.)], 33, 123, 133.

⁷ Найденов И. *Библейският Йона*, София 2008 [Naidenov, I., *The Biblical Jonah*. Sofia, 2008 (in Bulg.)], 20, 27.

то директно свидетелство за словесна отсъда от пророк към народа, предоставено ни в книгата след Съд. 2:1-5⁸.

Словото от Съд. 6:7-10 е от два части: 1) мини-пролог за преживеният Изход от Египет; 2) назидание след непослушанието, водещо до влошаване на отношенията с Бога, съотв. религиозен синкретизъм. Частта в Съд. 6:11-16 засяга случки отпреди живота в Ханаан и разказва за призоваването на Гидеон за предвождане на войници срещу мадиамците. Упоменатото служение на избавители (Съд. 2:11-19) изяснява схематичността на Съд. 6 и S. J. Milstein предполага, че текстуална традиция за войната с царете Севей и Салмон (Съд. 8:4-21) всъщност е предхождала съставянето на късен предговор за Гидеон, съотв. Съд. 6:1–8:3⁹. Протопрезв. Н. Шиваров сочи към това, как “типични житейски ситуации” са могли да породят различни жанрове¹⁰. Изходът от Египет е мотив, който функционира по нов начин в намека за миналото от Съд. 6:13. Западната старозаветна библеистика дефинира припомнянето на горепосочения мотив като жанр “укор” (כִּוּן) и той се открива в пророчески източници, както в Мих. 6:1-5¹¹.

G. von Rad смята, че комбинирането на древния блискоизточен феномен на свещената война с мотива за пътя на предците от Египет е онова, което пророчески ориентираната Девтерономична история във Второзаконие– Съдии превръща в “национално вероизповедание”¹². Това налага интерпретиране на мотива за Изхода в контекста на Съд. 6:11-16, който ще предложи по-нататък.

Гидеон среща ангела Господен (Съд. 6:11-16)

⁸ Pyschny, Katharina and Sarah Schulz, *Debating Authority: Concepts of Leadership in the Pentateuch and the Former Prophets: A Synthesis*, De Gruyter, 2018, 226-232.

⁹ Milstein, S. J. *Tracking the Master Scribe: Revision Through Introduction in Biblical and Mesopotamian Literature*, Oxford University Press, 2016, 147-49, 161-172.

¹⁰ Шиваров Н. *Херменевтика на Стария Завет*, София 2009 [Shivarov, N., *Hermeneutics of the Old Testament*. Sofia, 2009 (in Bulg.)], 230-233.

¹¹ McComiskey, E. T. *The Minor Prophets: An Exegetical and Expository Commentary*, Baker Academic 2009, 726.

27; Виж също Weinfeld M. “Ancient Near Eastern Patterns in Prophetic Literature”, *Vetus Testamentum* Vol. 27, Fasc. 2 (Apr., 1977), 178-195.

¹² Von Rad, G. *Deuteronomy*, Westminster Press 1966, 26-28.

Споменатият в Съд. 6:7-10 пророк (който вече бе определен като последствие от дейността на Девтерономичен редактор) повече не се споменава в същата глава, а Гидеон повтаря в Съд. 6:11-16 онова, което е казано малко по-рано от анонимния историк (Съд. 6:1-6)- предстоящо наказание над народа. Фактът, че в Таргум Йонатан¹³ остават разграничени една от друга речите на мъж-проповедник и на ангел Господен, прави теофанията в Офра да се яви като по-трудна за анализ единица¹⁴. Трябва ли да се подразбира, че бъдещият съдия е изслушал строгия урок на пророка от Съд. 6:7-10 след покаянието на всички Израилеви колена? Гидеон е пострадал от набезите на мадиамците и се смирява, той поставя себе си на едно ниво с останалите израилтяни и намежда за знанието за Божествено спасение на избрания народ¹⁵. Книга Съдии цели да наложи синхронно четене на “чудесата” (נִפְלְאוֹת) случили се по време на Изхода от Египет. Нагласата, която четящите са подтикнати да усещат е солидарност към целия Израил и напрегнато очакване на развързката на цикличния сюжет:

Тогавя дойде Ангел Господен и седна в Офра под дъба, който беше на Иоаса, потомък Авиазеров; син му Гедеон млатеше жито в жлеба, за да се скрие от мадиамци. И яви му се Ангел Господен и му рече: с тебе е Господ, силний мъжо! Гедеон му отговори: господарю мой, ако Господ е с нас, защо ни постигна всичко това (бедствие)? И де са всичките Му чудеса, за които са ни разказвали нашите бащи, думайки: „Господ ни изведе из Египет“? Сега Господ ни остави и ни предаде в ръцете на мадиамци. Господ го погледна и каза: иди с тая си сила и спаси Израиля от ръката на мадиамци: аз те пращам. Гедеон Му отговори: Господи! как ще спася Израиля? Ето, и племето ми е най-бедно в коляното Манасиево, и аз съм най-малък в дома на баща си. Господ

¹³ „Таргуми“ са арамейски преводи на Стария Завет, които често могат да допълват и променят оригиналния текст. Таргум Йонатан включва Пророческите книги, които в юдейския канон започват с Иисус Навин и Съдии. Името на цитирания таргум е взето от това на действителното лице-преводач Йонатан бен Узиел. Виж Марковски И. *Въведение в Священото Писание на Ветхия Завет*. Част 1. Общо въведение. София, 1932 [Markovski, I., Introduction to the Holy Scripture of the Old Testament. Part 1: General Introduction. Sofia, 1932 (in Bulg.)], 249-251.

¹⁴ Smelik W. F. *The Targum of Judges* (Oudtestamentische Studien, 36), Brill Academic Publ. 1995, 496-498.

¹⁵ Спв. Schneider, T. J. *Judges*, Liturgical Press 2000, 104-05.

му рече: *Аз ще бъда с тебе, и ти ще поразиш мадиамци като едного човека.* (Съд. 6:11-16)

Първият отговор на Гидеон при общуването му с пратеника е абстрактен, “Господарю мой” (יְיָהוָה), а в последствие става ясно кой го е призовал (Съд. 6:13-14). Гидеон принася жертва след речта на ангела Господен, за да разбере кой му съобщава невероятното новина, че служение на съдия се пада на него (Съд. 6:17-24). Ангелското същество докосва жертвата с жезъла си преди да си отиде. Това според някои изследователи е антропоморфично описание и илюстрира как духът се отнася към тленния свят¹⁶. Идването на ангела под дървото в град Офра е описано с изрази “и той отседна” (וַיָּשֶׁבֶת) в Съд. 6:11 и прилича на друг библейски разказ за ангелското гостуване на Авраам при дъба Мамре, в който също така духовните същества не биват разпознати, както и тук, тъй като са еднакви по вид с мъжете (Бит. 18– 19)¹⁷. За писателя-редактор на книгата, размитата граница между човешкото и трансцендентното при общуването на Гидеон с Господа е възможност за милостивото завръщане на Божествената закрила над племената (срв. Съд. 6:6).

Предговорът в главата не се изчерпва с речта на ангела, а продължава с издигане на олтар (Съд. 6:24). Това, че движението в култовото богослужение при дъба в Офра не е описано с глагола “падам ничком” (פָּשַׁע) е важен детайл. В Съд. 7:14-15 Гидеон дочува разговор на съновидец от отряда на езичниците и повлиян от това “прави поклон” в знак на благодарност за Божествената подкрепа. За разлика от този пасаж, наличието на глагола פָּשַׁע в Съд. 2:17, 19 е с негативна конотация – за това как Израилевите синове са се “покланяли” (וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ) на вааловците и астартите.

Поклон като израз на благочестие има и в Ис. Нав. 5:13-15, където ангелът е “княз на небесните войнства” и пророкът (Иисус Навин) пада по лице на земята докато получава богоокровението. Според J. G. McConville, който се занимава с критиката на източниците,

¹⁶ Hamori, E.J. When Gods Were Men. The Embodied God in Biblical and Near Eastern Literature, de Gruyter, 2008, 109-112. Виж също Трайчев Е. *Библейско богословие*, [Traychev, E. Biblical Theology], 63-65.

¹⁷ Von Heije, C.H. *The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis*, de Gruyter 2010, 140-141.

това описание на посрещане на ангела, наподобяващо военен обред, е признак на следпленна Девтерономична традиция¹⁸. Указанието към харизматичен лидер е сравнимо с разказ от асирийската литература – богинята Ишар се открива в нощно пророческо видение, носейки лък и меч и обещава на цар Ашурбанипал, че той ще владее над противниците си¹⁹.

Явно идеята за благочестиво действие в обредите е предпочитана от Девтерономичната редкакция при описване на такъв тип предзнаменование.

Други наративни форми, сравнени със Съд. 6:11-16

Ако речта за Мойсей от Иис. Нав. 24:5-7 е от същия източник на Книга Съдии, трябва да се търси паралел между описаното в Изход и думата “чудеса” (נִפְלְאוֹת), излязла от устата на Гидеон в Съд. 6:13 като модел. J. van Seters отбелязва приликите между Съд. 6:11-16 и „пророческото призоваване“²⁰ от Изход 3 без да се ангажира с това да датира Петокнижните източници до Второзаконие като по-ранни²¹. Той има предвид хипотетичен синтез на текстове в окончателното оформяне на разказа за призоваването на Мойсей (поставена най-отдалечено от хронологията на Съдии)²². Разликата в теофанията от Изход 3, в сравнение със Съд. 6:11-16, е осезаема и личи въпреки употребата на

¹⁸ McConville J.G. *Joshua: An Introduction and Study Guide: Crossing Divides*, Bloomsbury Publishing 2017, p. 24.

¹⁹ Ulanowski K. *Neo-Assyrian and Greek Divination*, Brill 2020, 423-424; Butler S.V. F. *Understanding the Word*, A&A Black 1997, 100-103.

²⁰ Според протопр. Н. Шиваров, жанрът на „пророческото призоваване“ има връзка с т. нар. пророчески доклад (към който спада и Съд. 6:11-16) със следната структура: загатване за положението; поръчение; възражение от страна на пророка; уверение за закрила; знамение. Повече в Шиваров Н. *Литературните жанрове в Стария Завет с оглед на екзегетическото изследване*, ГДА т. 23, 1973-74 [Shivarov, N., *The Literary Genres in the Old Testament in View of Exegetical Research*, Yearbook of the Theological Academy (GDA), Vol. 23, 1973-74 (in Bulg.)], 109-110.

²¹ Van Seters, J. *The Life of Moses: The Yahwist as Historian in Exodus- Numbers*, Peeters Publishers 1994, 36-46;

²² *Ibid.*

идентични думи:

Теофания (Съд.6:11-12): „и яви му се ангел Господен“ (וִירָא אֵלָיו מַלְאָךְ יְהוָה)	Изх. 3:2 <u>И яви му се Ангел Господен</u> в огнен пламък изсред една къпина...
Неувереност на избрания и уверение към него (Съд. 6:13- 14): „чудеса“ (נִפְלְאוֹת) „аз те прашам“ (הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ)	Изх. 3:10, 20 И тъй, върви: <u>ще те пратя</u> при фа- раона (египетския цар); и изведи от Египет Моя народ, синовете Израи- леви; Тогава ще простра ръката Си и ще поразя Египет <u>с всички Мои</u> <u>чудеса</u> , които ще направя сред него; след това той ще ви пусне.
Убеждаване на избрания (Съд 6:15-16): „Аз ще бъда с тебе“ (אֲהִיָּה עִמָּךְ)	Изх.3:11-12 Моисей продума Богу: кой съм аз, та да ида при фараона (египетския цар) и да изведа от Египет синове- те Израилеви? И рече (Бог): <u>Аз ще</u> <u>бъда с тебе</u> , и ето ти знак, че Аз съм те пратил: кога изведеш (Моя) народ от Египет, вие ще извършите служба Богу на тая планина.

Лексикалното сходство тук отстъпва място на богословските разлики между двата разказа. От една страна, ангелът Господен е разпознат веднага (Изх. 3:11) и въпреки това, пророкът пита с неувереност и колебливост. Ако мотивът за избавянето с “чудеса” (נִפְלְאוֹת) не може да се отдели от сюжетната линия с показване на личба и направата на олтар в Съд. 6:17-24, то при на Мойсей употребата е различна. Разказът от Изх. 3, макар и шаблонен, чертае фабула, която е различна от тази с цикличността на *грях-наказание*, в която стои теофанията на Гидеон. При своето пророческо призоваване Мойсей получава предзнаменование от ангел Господен за онова служение в подножието на Синай, което ще се осъществи след Изхода от Египет (срв. Изх. 3:12).

Идеята за зависимостта на политически водач от Божествения

промисъл е по-сложно експлоатирана в разказа за преброяването на войските на цар Давид във 2 Цар. 24:15-17. Антропоморфизмът с осезаемо действие на ангел от Съд. 6:11-16 се повтаря – изпратеният дух-унищожител е описан като „прострял ръката си над Йерусалим“ (וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ יְרוּשָׁלַם) и царят се моли на Бога да бъде премахната присъдата за греха. Промяна на това повествование за теофания от 2 Цар. 24:15-17 се среща в 1 Пар. 21 и показва, че след първото си разпространение, една история може да бъде осъвременена от религиозното общество.²³

Заклучение

Структурата на Съд. 6:1-16 отчасти е в съответствие с жанра на пророческо призоваване от съдържанието на Изх. 3 (съотв. предсказание за избавлението, което Бог ще извърши). Няма аргументи за това, че текстовете винаги са отразявали една и съща ангелология. Ако се сравни колебливостта на избавителя Гидеон в Съд. 6:13 спрямо реторическата функция на думата “чудеса” (נִפְלְאוֹת) в Изх. 3:20 може са се приеме, че някакъв по-старинен жанр на “среща с ангел” е бил акомодиран към традицията за Изхода от Египет. Това води към следните изводи за Книга Съдии и времето, за което тя разказва.

Извод за смяна на жанра. Речевите формули за Изхода от Египет (Съд. 2:1-3; 6:7-10, 11-16) проявяват различна жанрова употреба на изрази от законодателни текстове, касаещи идолопоклонството. Избирането на Гидеон за съдия е чрез появата на ангел и получаване на уверение за Божията помощ. Речта на ангела се припокрива с Девтерономичната редакция, при която описанието на освобождението от Египет е определящо в жанра на “укор” (רִיב) от страна на пророка в Съд. 6:7-10.

Извод за избранниците на Бога. Заради думите на Гидеон след приключилите събития по спасението от враговете на народа в Съд. 8:23 (“Господ ще ви владее”) може да се приеме, че ролята на “съдиите” е създадена ad hoc в литературен корпус, отразяващ паметта на домо-

²³ Schniedewing, W. M. *The Word of God in Transition: From Prophet to Exegete in the Second Temple*, Bloomsbury Publishing 1995, 141-143.

нархическото общество като показател за готовността на Бога за избавление²⁴. При заветните отношения на Израил, Гидеон е “храбрец” (גִּבּוֹר), и съдия, който помни преданието на отците за Бога-закрилник от Втор. 10:21 (“Той е твоя похвала, Той е твой Бог, Който направи с тебе ония велики и страшни дела, каквито видяха очите ти”).

Библиография

Hamori, E.J. When Gods Were Men. The Embodied God in Biblical and Near Eastern Literature, de Gruyter, 2008

King, Talmon S., *Cult and Calendar in Ancient Israel: Collected Studies*, Brill 1986.

Марковски И. Въведение в Свещеното Писание на Ветхия Завет. Част 1. Общо въведение. София, 1932 [Markovski, I., Introduction to the Holy Scripture of the Old Testament. Part 1: General Introduction. Sofia, 1932 (in Bulg.)].

McConville J.G. Joshua: An Introduction and Study Guide: Crossing Divides, Bloomsbury Publishing 2017.

McComiskey, E. T. The Minor Prophets: An Exegetical and Expository Commentary, Baker Academic 2009.

Milstein, S. J. Tracking the Master Scribe: Revision Through Introduction in Biblical and Mesopotamian Literature, Oxford University Press, 2016.

Найденов И. Библейският Йона, София 2008 [Naidenov, I., The Biblical Jonah. Sofia, 2008 (in Bulg.)].

O'Brien M. A. “Judges and Deuteronomistic History”. - in: McKenzie S. L. and. M. Patrick Graham. The History of Israel's Traditions. The Heritage of Martin Noth, Sheffield Academic. Press 1994), 240-250.

Пиперов Б. Съдии Израилеви. Исагогическо изследване, ГДА 13 1963-64 [Piperov, B., The Judges of Israel: An Isagogical Study. Yearbook of the Theological Academy (GDA), Vol. 13, 1963-64 (in Bulg.)].

Pyschny, Katharina and Sarah Schulz, *Debating Authority: Concepts of Leadership in the Pentateuch and the Former Prophets: A Synthesis*, De Gruyter, 2018.

Schneider, T. J. Judges, Liturgical Press 2000.

Schniedewing, W. M. The Word of God in Transition: From Prophet to Exegete in

²⁴ King, Talmon S., *Cult and Calendar in Ancient Israel: Collected Studies*, Brill 1986, 15.

the Second Temple, Bloomsbury Publishing 1995.

Smelik W. F. The Targum of Judges (Oudtestamentische Studien, 36), Brill Academic Publ. 1995.

Трайчев Е. История на епохата на Новия Завет, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2012 [Traychev, E., History of the New Testament Era. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2012 (in Bulg.)].

Трайчев Е. Библейско богословие. София 2020 [Traychev, E., Biblical Theology. Sofia, 2020 (in Bulg.)].

Шиваров Н. Херменевтика на Стария Завет, София 2009 [Shivarov, N., Hermeneutics of the Old Testament. Sofia, 2009 (in Bulg.)].

Шиваров Н. Литературните жанрове в Стария Завет с оглед на екзегетическото изследване, ГДА т. 23, 1973-74 [Shivarov, N., The Literary Genres in the Old Testament in View of Exegetical Research, Yearbook of the Theological Academy (GDA), Vol. 23, 1973–74 (in Bulg.)].

Van Seters, J. The Life of Moses: TheYahwist as Historian in Exodus- Numbers, Peeters Publishsers 1994.

Von Heije, C.H. The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis, de Gruyter 2010.

Von Rad, G. Deuteronomy, Westminster Press 1966.

Ulanowski K. Neo-Assyrian and Greek Divination, Brill 2020, 423-424; Butler S.V. F. Understanding the Word, A&A Black 1997.

Weinfeld M. “Ancient Near Eastern Patterns in Prophetic Literature”, Vetus Testamentum Vol. 27, Fasc. 2 (Apr., 1977).